

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний авіаційний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІЛОСОФІЇ КОМУНІКАЦІЇ

Практикум
для здобувачів вищої освіти
освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр»
спеціальності 033 «Філософія»
освітньо-професійної програми
«Філософія комунікації»

Київ

2021

УДК 165 (076,5)

Укладачі: *Л. Г. Дротянко* – д-р філософ. наук, проф.;
С. С. Орденів – канд. філософ. наук, доц.

Рецензент: *Н. Г. Мозгова* – д-р філософ. наук, проф.
(*Національний педагогічний університет імені
М. П. Драгоманова*)

*Затверджено методично-редакційною радою Національного
авіаційного університету (протокол № 7 від 09.09.2021 р.).*

Теоретичні засади філософії комунікації: практикум / уклад.:
Л. Г. Дротянко, С. С. Орденів. – К.: НАУ, 2021. – 42 с.

Практикум укладений відповідно до робочої навчальної програми дисципліни «Теоретичні засади філософії комунікації». Видання містить основні теоретичні відомості до проведення занять, питання та завдання для перевірки знань, рекомендовану літературу.

Для здобувачів вищої освіти денної форми навчання освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» спеціальності 033 «Філософія» освітньо-професійної програми «Філософія комунікації».

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Модуль 1. Логіко-лінгвістичні засади філософії комунікації.....	6
<i>Практичне заняття 1.1.</i> Критичне мислення як основа комунікації.....	6
<i>Практичне заняття 1.2.</i> Взаємовплив мислення і мови в комунікативних процесах.....	10
<i>Практичне заняття 1.3.</i> Співвідношення мови і мовлення в комунікації.....	14
<i>Практичне заняття 1.4.</i> Філософія мови та її місце в осмисленні комунікативних процесів.....	16
Модуль 2. Антропологічні і культурфілософські засади філософії комунікації.....	22
<i>Практичне заняття 1.1.</i> Філософська антропологія і філософія комунікації: взаємовплив контекстів.....	22
<i>Практичне заняття 1.2.</i> Філософська герменевтика як методологія філософії комунікації.....	24
<i>Практичне заняття 1.3.</i> Філософія діалогу в контексті філософії комунікації.....	31
<i>Практичне заняття 1.4.</i> Філософія культури і її місце у дослідженні комунікативних процесів.....	35
Питання та завдання до перевірки знань магістрантів	39

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Теоретичні засади філософії комунікації» належить до циклу предметів, що формують теоретико-методологічний профіль магістра філософії, озброюють його методологічною культурою, необхідною для ефективної духовно-практичної діяльності, вмінням вести науково-дослідну роботу відповідно до вимог сучасної науки.

Метою викладання дисципліни є освоєння магістрантами теоретичних засад, понять, методів філософії комунікації, отримання вмінь до їхнього самостійного застосування в безпосередній практичній й науковій діяльності. Філософська теоретична підготовка студентів є важливою складовою формування сучасного фахівця для оволодіння майбутньою професією.

Завданнями вивчення навчальної дисципліни є:

- розкрити найважливіші теоретичні проблеми, поняття і концепції філософії комунікації;
- сформувати загальнометодологічну культуру, необхідну для духовно-практичної діяльності;
- опанувати логічні засади філософії комунікації;
- проаналізувати взаємовплив мислення і мови в комунікативних процесах.

У результаті вивчення навчальної дисципліни магістрант має набути такі **компетентності**:

- здатність використовувати теоретичні знання в професійній діяльності;
- володіти теоретико-методологічним апаратом філософії комунікації;
- знати логічні засади філософії комунікації;
- володіти умінням застосовувати концептуальні засади аналітичної філософії у сферах професійної діяльності.
- виробити навички застосування логічного апарату та наукового стилю мислення;
- знати основні концептуальні засади філософії комунікації;
- здатність критичного рефлексивного мислення;
- уміння застосовувати знання з філософської антропології, філософської герменевтики та філософії культури до аналізу конкретних комунікативних процесів.

Освоєння навчального курсу з теоретичних засад філософії комунікації передбачає такі вимоги до знань:

– уміння висвітлити на семінарських заняттях, у процесі написання модульних контрольних робіт та складання екзамену проблемність розвитку філософського знання, зокрема тих його напрямків, які служать фундаментом для осмислення комунікативних процесів у різних соціальних практиках;

– знання основних історико-філософських, сучасних соціально-філософських, культур-філософських та інших джерел, у яких розкриваються різні аспекти дослідження комунікації;

– уміння здійснювати філософську рефлексію стосовно оцінки конкретних комунікативних процесів на предмет їхньої успішності/неуспішності;

– уміння аналізувати співвідношення повсякденної і наукової, природної та штучної мови в контексті осмислення конкретних комунікацій;

– розуміння ролі семантики у процесі аналізу комунікативних процесів у відповідних соціальних практиках;

– уміння застосовувати герменевтичний підхід у процесі дослідження комунікації як феномену культури.

Особливості системи контролю та оцінювання знань:

При оцінюванні знань магістрантів на семінарських заняттях, у ході написання ними модульних контрольних робіт та складання екзамену враховується ступінь розвиненості способу мислення магістранта, вміння самостійно узагальнювати вивчений матеріал, уміння застосовувати інноваційний підхід до використання одержаних знань в індивідуальному досвіді, знання текстів першоджерел та уміння їх тлумачити і коментувати, загальна філософська компетентність, наявність у магістранта творчого підходу до осмислення сучасних проблем комунікації в контексті глобалізації та цифровізації суспільних процесів.

Модуль 1
**ЛОГІКО-ЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСАДИ
ФІЛОСОФІЇ КОМУНІКАЦІЇ**
Практичне заняття 1.1
КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ОСНОВА КОМУНІКАЦІЇ

План

1. Поняття і сутність критичного мислення:
 - а) визначення сутності критичного мислення;*
 - б) критичне мислення і логіка;*
 - в) критичне мислення і комунікація.*
2. Критичне мислення в концепціях аналітичної філософії:
 - а) критичне мислення в аналітичній концепції Г. Фреге;*
 - б) Б. Рассел про сутність критичного мислення;*
 - в) розуміння критичного мислення у «Логіко-філософському трактаті» Л. Вітгенштейна;*
 - г) критичне мислення в аналітичній концепції Дж. Мура.*
3. Критичне мислення і понятійний апарат теорії комунікації:
 - а) співвідношення понятійного апарату логіки і теорії комунікації;*
 - б) місце аргументації як логічної процедури в теорії комунікації;*
 - в) розвиток понятійного апарату теорії комунікації під впливом критичного мислення.*

1. Критичне мислення в перекладі з давньогрецького означає – мистецтво аналізувати, судження. Сутність критичного мислення полягає в ухваленні ретельно обміркованих та незаангажованих рішень. Головним чином йому притаманні такі властивості, як усвідомленість та самовдосконалення. Критичне мислення складається з навичок та диспозицій. Останні не є навичками, але створюють певну готовність до їхнього застосування. Критичному мисленню притаманні такі властивості, як: усвідомленість; самостійність; рефлексивність (самоаналіз); цілеспрямованість; обґрунтованість; контрольованість; самоорганізованість. Воно є тісно пов'язаним із логічними мисленням, адже для того, щоб мати можливість аналізувати та робити обґрунтовані висновки, потрібно

вміти мислити точно й послідовно, не допускаючи суперечностей в своїх міркуваннях. Логіка є способом судження, що полягає в отриманні висновку з існуючого набору припущень. В логіці особливу увагу приділяють структурам умовиводу – формальним відношенням між вихідними твердженнями й висновками, де «формальний» означає, що ці відносини є незалежними від самих тверджень. Критичне мислення здійснює регулятивно-сміслові функції в процесі взаємодії з іншими людьми, що обумовлено самою комунікативною природою мислення.

2. Г. Фреге суттєво вплинув на розвиток аналітичної філософії, обумовивши її ключові проблемні питання. Першочергово німецький мислитель задається наміром віднайти для арифметики надійне логічне підґрунтя, визначити її основні поняття та аксіоми в термінах чистої логіки. Для цього ним була побудована аксіоматична система пропозиційного числення, сформульовані основні постулати теорії квантифікації. Г. Фреге включає до своєї онтології такі типи об'єктів, як функції і предмети, які можуть виступати в якості аргументів і значень функцій. При цьому він значно розширює поняття функції, визначивши її як можливий аргумент і значення об'єктів (фізичних речей, людей тощо). З-поміж іншого до таких об'єктів він відносить «істину» та «хибу» як абстрактні об'єкти, що є аргументами (значенням) логічних функцій. Отже, онтологію Г. Фреге можна кваліфікувати як реалізм в традиційному сенсі.

Критично осмислюючи спадок Г. Фреге, Б. Рассел тривірівневу фрегівську семантику («знак-значення-сенс») замінює дворівневою («знак-значення»). Відмовившись від розрізнення змісту і значення, на чому наголошував Г. Фреге, Б. Рассел виступив на підтримку теорії значення, яку прийнято називати денотативною. Денотативна теорія значенням імені визнає його носій, ототожнюючи його (значення) із денотатом (референтом). Крім того, Б. Рассел виключив з категорії власних імен пропозиції та предикати. На його думку, пропозиція, яка вказує на складну сутність, не може її іменувати, оскільки було б неможливо вказати, що іменують хибні пропозиції, які аж ніяк не позбавлені значення.

Розуміння критичного мислення у «Логіко-філософському трактаті» Л. Вітгенштейна ґрунтується на твердженні, що пізнавальна діяльність пов'язана з виправданням принципу

очевидності. Очевидність є важливою проблемою для Л. Вітгенштейна. Однак він відмовляє теорії пізнання у логічності постановки своїх питань. Відповідь на теоретико-пізнавальні питання, пов'язані з природою судження і уявлень, полягає в правильному оформленні речень. Л. Вітгенштейна розглядає їх разом із проблемою індукції чи знання про майбутні судження. Основи теорії пізнання полягають у відступі від правил логіки, якого припускаються 1) задля наголосу на глибинному зв'язку тез і неминучих наслідків цих тез та через переконання, що 2) всі умовиводи відбуваються на основі принципу тавтології. Сподівання, судження, наказ, уявлення та питання – це сфери психології, а не філософії. Замість теоретико-пізнавального питання про умови можливості питання Трактат ставить питання про те, як можлива мова як засіб репрезентації. Відповідь вбачається у теорії спільної структури, що за контекст має останню тезу: «Про що взагалі можна говорити, те можна висловити чітко. Про що немає змоги говорити, щодо того слід мовчати». Цей висновок відсилає нас до вимоги Г. Фреге: смисл має бути абсолютно визначений. Отож, теорія значення Л. Вітгенштайна уможливила знищення засновку питань теорії пізнання через зв'язок теорії спільної структури та вимоги визначеності смислу.

3. Основні поняття теорії мовної комунікації становлять: мовленнєвий акт, комунікативний акт, мовленнєвий жанр; комунікативна мета, комунікативна інтенція (намір); комунікативна стратегія і тактика. Мовленнєвий акт – це висловлювання (мовленнєва дія) чи сукупність висловлювань (мовленнєвих дій), здійснюваних одним мовцем із врахуванням іншого. Комунікативний акт – це сукупність мовленнєвих актів, здійснюваних комунікантами назустріч один одному. Мовленнєвий жанр – тематично, композиційно і стилістично усталений тип повідомлення – носій мовленнєвих актів, об'єднаних метою спілкування, задумом мовця з врахуванням особистості адресата, контексту і ситуації спілкування.

Відповідно до теорії мовленнєвих жанрів (М. М. Бахтін), людське мовлення в типових ситуаціях втілюється в певні готові форми мовленнєвих жанрів, які характеризуються триєдністю: 1) тематичним змістом, 2) стилем, 3) композицією висловлювання.

Комунікативний намір (інтенція) – це бажання вступити в спілкування з іншою людиною. Задум повідомлення — це інформація в початковому вигляді, яку автор хоче передати адресату, проєкт, ідея майбутнього повідомлення. Комунікативна мета – це стратегічний результат, на досягнення якого спрямовано комунікативний акт. Цілі у комунікації бувають різними: а) інформаційна – донести до співрозмовника свою інформацію і отримати підтвердження, що її одержали; б) предметна – щонебудь одержати, дізнатися, змінити в поведінці співрозмовника; в) комунікативна – сформувати відповідні стосунки зі співрозмовником.

Список рекомендованої літератури

1. Гнатюк Я. С. Комунікативний потенціал культурної предикації / Я. С. Гнатюк. – Івано-Франківськ: Вид-во «Лілея-НВ», 2019. – 304 с.
2. Комаха Л. Г. Логічні засоби аргументації у філософському знанні: монографія / Л. Г. Комаха. – К.: Центр навчальної літератури, 2015. – 360 с.
3. Конверський А. Є. Критичне мислення. Підручник для студентів навчальних закладів вищої освіти усіх спеціальностей / А. Є. Конверський. – К.: Центр навчальної літератури, 2018. – 344 с.
4. Кроуфорд А. Технології розвитку критичного мислення / А. Кроуфорд – К.: Вид-во «Плеяди», 2006. – 220 с.
5. Пометун О. І. Основи критичного мислення / О. І. Пометун. – Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2010. – 216 с.
6. Терно С. О. Критичне мислення: динаміка та сфера застосування / С. О. Терно // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2016. – Вип. 46. – С. 310-315. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npifznu_2016_46_58.

Практичне заняття 1.2
ВЗАЄМОВПЛИВ МИСЛЕННЯ І МОВИ В
КОМУНІКАТИВНИХ ПРОЦЕСАХ

План

1. Мовна практика та її філософська рефлексія:

- а) мова як найважливіший спосіб буття людини в культурі;*
- б) трансформація мови комунікації в процесі розвитку культури;*
- в) особливості філософської рефлексії мовного аспекту комунікації.*

2. Мисленнєва і мовна діяльність людини в культурно-історичному процесі:

- а) роль мислення у формуванні мови як знакової системи;*
- б) специфіка взаємовпливу мислення і мови на різних історичних етапах буття соціуму;*
- в) співвідношення поняття і слова у процесі комунікації.*

3. Єдність чуттєвого і раціонального, вербалізованого та невербалізованого в мовленнєвій сфері людського спілкування:

- а) місце чуттєво-емоційних моментів у процесі формування і функціонування слова;*
- б) роль абстрактного мислення у мовленнєвій діяльності;*
- в) співвідношення вербалізованих та невербалізованих складових у людському спілкуванні.*

1. Людське буття неможливе без мови. Мова – це не відчужена від людини система символів і знаків, що є «безпосередньою дійсністю мислення» (К. Маркс), оскільки виступає живою реалізацією діяльності людської свідомості. Проблема людського буття у співвідношенні з мовою стала провідною в творчості М. Хайдеггера, особливо в працях «Буття і час», «Час і буття». У М. Хайдеггера проблема буття – це й проблема мови, оскільки саме в мові буття висловлює себе. Тим самим у нього мова набуває онтологічного статусу, вона стає самим буттям, адже мова вкорінена в буттєвій конституції присутності, а сутність мови або мова сутності ховається в індивідуальній самосвідомості. Отже, філософське розуміння людського буття ґрунтується на положенні,

що в мові втілюється власне людське начало у його становленні та розвитку. Мова не залишається незмінною реальністю, а перебуває в постійному русі, змінах, перетвореннях, що супроводжують усе людське буття, бо в ній реалізується духовний зв'язок між людьми, на який впливає безліч різноманітних чинників. Проте мова, як і свідомість, не така реальність як, скажімо, природа. Мова є продуктом розвитку людського суспільства, формується й розвивається разом з ним. Поза людським суспільством не існує й не може існувати мови, оскільки створена нею система символів та знаків і правила оперування з ними мають сенс лише в процесі людської життєдіяльності. Отже, можемо говорити про мову як специфічну й суто людську, а точніше – соціальну, форму буття. Лінгвістика як наука про закони функціонування мови та її окремих елементів розглядає поняття людського буття через дослідження законів функціонування мови у найширшому її обсязі і в її відношенні до діяльності мислення та чуттєвого сприйняття. Поняття людського буття в лінгвістиці означає існування та функціонування мови як суспільного феномену, невіддільного від свідомості й інших сутнісних сил людини, який формується лише в суспільстві. Причому лінгвістичний підхід до розуміння людського буття корелюється з його філософським сенсом.

2. Мислення в філософії розуміється як суто людський творчий процес відображення вже існуючих предметів і явищ світу та конструювання ідеальних образів майбутніх предметів «другої природи», опосередкований активною діяльністю людей, яка здійснюється відповідно до їхніх потреб та інтересів. Вихідною формою мислення є поняття, адже в процесі взаємодії людини з оточуючим світом в її мисленні виникає певний образ предмета у вигляді деяких абстракцій, що характеризують його певні ознаки, властивості, сторони, зв'язки та відношення. Щоправда, образ, який виникає в свідомості суб'єкта, містить в собі не лише вербалізовані (співвіднесені з мовним вираженням) складові знання про об'єкт, але й невербалізовані. Проте поняття репрезентують саме такі характеристики об'єкта, які піддаються вербалізації. Засновником класичного вчення про поняття був Арістотель. Він розглядав його як закінчену думку про предмет або їхню множину в їх суттєвих ознаках, яку можна зафіксувати в мові, або, іншими словами, під поняттям він розумів мовне позначення сутності речі.

Сучасні дослідники внесли корективи в розуміння природи понять. Починаючи з Е. Гуссерля існує традиція вважати, що якщо уявлення про предмети є суб'єктивними, то поняття про них завдяки їхній фіксації в мові – інтерсуб'єктивні, тобто в сучасній мовній філософії підкреслюється надиндивідуальний характер понять. Будь-які поняття є не лише продуктом відображення, але й опосередкованим продуктом людської діяльності. Вони не обов'язково несуть у собі риси референта, що належить до об'єктивного світу. Нерідко об'єктами пізнання виступають ідеальні утворення, існування матеріальних аналогів яких лише передбачається чи припускається як можливе. Мова в лінгвістиці й філософії розуміється як система знаків, у яких закодовані результати пізнання людиною дійсності, опосередкованого її активною творчою діяльністю, та правила оперування з ними. Мова виступає специфічно соціальним засобом накопичення, збереження та передачі інформації, а також управління людською поведінкою. Основною формою мови є слово (або термін). З огляду на провідну роль мовних і мисленнєвих засобів у когнітивному процесі студентам треба звернути увагу на відмінності й на єдність мисленнєвої та мовної діяльності людей, розглядаючи їх взаємодію крізь призму соціокультурної практики.

3. Духовне життя окремої людини й суспільства містить в собі цілу гаму почуттів, настроїв, переживань, бажань, думок, знань і т.д., які неможливо відділити одне від одного. І всі ці складові так чи інакше виливаються в слово внутрішнього або зовнішнього мовлення. Проте мова у вигляді осмислених слів і речень не лише формується під впливом чуттєвих сприйнятів, а й сама активно впливає на емоції та почуття людини. Це дозволяє говорити про дві функції мови: функцію вираження емоцій та почуттів і функцію комунікації. У мовленнєвій діяльності виявляється не лише єдність чуттєвого й раціонального, але й вербалізованого та невербалізованого (*verbum* – у перекладі з латини – слово). Це означає, що процес мовлення супроводжується не лише моментами, які можна описати, виразити за допомогою слова, але й такі, що не піддаються вербалізації. Отже, виявляється, що мовлення більш багатогранне, ніж мова як певна система знаків. Вчені зв'язують це з наявністю у людини двох півкуль головного мозку, які «відповідають» за різні види схоплення й відтворення

оточуючого світу. Обидві півкулі здатні сприймати та переробляти інформацію, репрезентовану як у словесно-знаковій, так і в образній формах. Невербалізований момент може бути присутнім і в самому мовленнєвому акті, зокрема, в усному мовленні, коли деяка інформація передається не лише через слово, а й через жести, міміку, паузи, манери, відповідний тон, темп тощо.

Список рекомендованої літератури

1. Антіпова О. П. Соціокультурний простір інформаційної ери: взаємовплив природної та штучної мов: монографія / О. П. Антіпова. – Дніпропетровськ : ДДУВС, 2013. – 179 с
2. Погасій Л. П. Мова як предмет філософської рефлексії: особливості й закономірності / Л. П. Погасій // Гуманітарний вісник ЗДІА, 2017. – Випуск 69. – С. 136-140.
3. Гнатюк Я. С. Комунікативний потенціал культурної предикації / Я. С. Гнатюк. – Івано-Франківськ: Вид-во «Лілея-НВ», 2019. – 304 с.
4. Конверський А. Є. Критичне мислення. Підручник для студентів навчальних закладів вищої освіти усіх спеціальностей / А. Є. Конверський. – К.: Центр навчальної літератури, 2018. – 344 с.
5. Пілішек С. Співвідношення понять «спілкування» і «комунікація» у контексті психології навчальної діяльності / С. Пілішек // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Психологічні науки. – 2016. – № 2. – С. 204-217. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnarv_pn_2016_2_17
6. Дротянко Л. Г. Філософські проблеми мовознавства. Навч. посібн. вил. 2-ге, доповнене і перероблене. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. – 161 с.
7. Терно С. О. Критичне мислення: динаміка та сфера застосування / С. О. Терно // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2016. – Вип. 46. – С. 310-315. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npifznu_2016_46_58.

Практичне заняття 1.3 **СПІВВІДНОШЕННЯ МОВИ І МОВЛЕННЯ В КОМУНІКАЦІЇ**

План

1. Витоки протиставлення мови та мовлення:

- а) Ф. де Соссюр про відмінність між мовою і мовленням;*
- б) роль діяльності у взаємодії мови та мовлення у філософських концепціях;*
- в) сучасні філософські уявлення про співвідношення мови і мовлення в комунікативних процесах.*

2. Діалектичний характер зв'язку мови і мовлення в різних комунікативних практиках:

- а) діалектика як загально-філософський метод дослідження мовної діяльності суспільства;*
- б) діалектична єдність мови та мовлення в конкретних комунікативних процесах;*
- в) дискурс як форма взаємодії мови і мовлення в різних комунікативних практиках.*

3. «Міграція» термінів і слів у комунікативних процесах:

- а) слово і його семантика; семантика та контекст;*
- б) феномен полісемії у комунікативних процесах;*
- в) соціокультурний характер міграційних процесів у комунікативних практиках.*

1. В багатьох наукових джерелах та навчальній літературі нерідко вживаються як однопорядкові терміни «мова» та «мовлення», хоча ще В. фон Гумбольдт доводив неправомірність такого отождошення. Ф. де Соссюр виявив відмінності між мовою та мовленням. Більше того, він певною мірою протиставляв їх, що й стало, на думку сучасних лінгвістів, підґрунтям для їх повного протиставлення, яке виявилось в більш пізніх дослідженнях. Студентам слід виділити основні відмінності, на які вказував Ф. де Соссюр: мова – соціальна, а мовлення – індивідуальне; у мові фіксується істотне, а в мовленні – побічне й більш-менш випадкове; мова – це готовий продукт, що пасивно реєструється тим, хто говорить, в той час як мовлення, навпаки, є індивідуальним актом волі й розуму; мова за своєю природою –

явище однорідне, а саме: вона є системою знаків, у якій єдиним істотним моментом є поєднання сенсу й акустичного образу, а мовлення в цілому має різнорідний характер.

2. Виходячи зі змісту попереднього питання, студентам необхідно розкрити органічну єдність мови та мовлення в різних сферах соціокультурної діяльності людей, жодна з яких не може обійтися без обох складових людського спілкування. Для М. Хайдеггера діалектика мови та мовленнєвої діяльності випливає з процесу безпосереднього спілкування людей, їхнього «буття-один-з-одним», «спів-буття», в якому мовлення виступає як згода чи незгода, примушування, попередження, ви-говорювання, обговорення, у-мовляння, як «формулювання висловлювань» і як «мати промову». В цьому ж ряду стоїть повідомлення, яке, на думку М. Хайдеггера, ніколи не виступає чимось на зразок перенесення переживань, наприклад, думок і бажань, з глибин одного суб'єкта в глибини іншого. В науковій сфері взаємодія мови та мовлення має свою специфіку, оскільки наукова діяльність вимагає чіткості формулювань наукових положень і не терпить довільного втручання в усталений та загальноприйнятий науковим співтовариством термінологічний апарат. Тому мовленнєва діяльність і мова в науці найбільше наближені одна до одної. Адже й наукова мова, і мовлення в науковій сфері чітко структуровані, найбільш формалізовані, вони користуються не лише природною, але й штучними мовами. Особливо це стосується математики та математизованих наук. В останні десятиліття ХХ століття і філософи, які займаються проблемами мови й мовлення, і лінгвісти звернулися до такої форми взаємодії мови й мовлення як дискурс. Темою дискурсу є правила мовленнєвих актів, які в свою чергу конституують (встановлюють) правила вчинків та предметних дій. Дискурс в ідеалі – це взірець, модель вироблення комунікативної компетенції. Конкретні дискурси можуть бути більш чи менш успішними. Тут не виключені суперечки, образи, незгоди (дисконсенсуси). Найбільш важливим моментом у дискурсі є його актуальність, оскільки саме вона приводить до вироблення правил спільного проживання людей у суспільстві.

3. Метою розгляду питання «міграції» термінів і слів у комунікативних процесах є: допомогти студентам конкретизувати взаємозв'язок мовних і мовленнєвих одиниць через виявлення

їхнього перенесення з одних культурних середовищ та сфер застосування в інші. Але спочатку слід виявити відмінності між «словом» і «терміном». В перекладі з латинської мови «термін» - це границя, межа. Термін є близьким за змістом до слова як мовної одиниці, а не до поняття, яке є мисленневою одиницею. Проте «термін» і «слово» теж розрізняються між собою тим, що: 1) термін має завжди лише одне значення, а слово може мати кілька значень. Наприклад, термін «ймовірність», з одного боку, може виражати математичне співвідношення між певними величинами, а з іншого боку, є більш широке й менш визначене поняття ймовірності, яке називається «ступенем правдоподібності» того чи іншого явища, і яке стосується не лише математичних співвідношень, але й виявлення ступеня істинності будь-якого висловлювання; 2) термін повинен бути нейтральним з точки зору експресивно-емоційного забарвлення, тобто він має бути позбавленим емоцій, переживань тощо; 3) термін не повинен мати синонімів та дублюючих його форм. Проте кожен термін хоч і має лише одне значення, воно не залишається незмінним протягом всього періоду його застосування в мовленнєвій діяльності. Як правило, терміном є слово або словосполучення зі спеціальної наукової (філософської, технічної, медичної тощо) галузі знань. Він слугує для точно визначеної назви явищ, предметів чи процесів, які досліджуються відповідною галуззю науки. Він виконує не лише номінативну (nomina – в перекладі з латини означає ім'я, назва), але й пізнавальну функцію, оскільки сприяє виявленню нового, ще незвіданого в предметах та явищах. Історія розвитку людства засвідчує, що в усі епохи жодна мова не залишається незмінною. На неї впливають як внутрішні чинники її становлення та функціонування, так і зовнішні, які зв'язані з процесами міграції окремих людей і цілих соціальних груп, війнами й поневоленням одних народів іншими і т. д. В результаті цих процесів «мігрантами» стають самі слова, словосполучення й терміни, які впливають на мову, до обігу якої вони входять. Про такий тип «міграції» слів і термінів писав ще В. фон Гумбольдт, створюючи теорію порівняльного мовознавства. Змішування мов, як вважав Ф. де Соссюр, веде не лише до взаємного запозичення окремих слів, але й до виникнення діалектів тієї чи іншої мови. Перенесення слів і термінів відбувається не лише з однієї мови в іншу, але й з однієї сфери соціально-

культурної діяльності людей – в іншу: з позанаукового знання – в наукове, з філософії – в науку й навпаки, з політики та права – в мораль і навпаки, з конкретних наук – в побутову мову й т. д. Причини «міграції» слів і термінів з однієї сфери життєдіяльності в іншу криються в тому, що змінюються світоглядні та методологічні орієнтири самого наукового знання, яке в попередні епохи різко встановлювало свої кордони, відкидаючи все, що не стосувалося наукової раціональності. В умовах формування постнекласичної раціональності й постмодерної культури наука розглядає доннаукове та ненаукове знання як своє соціокультурне оточення, перевіряючи їхню істинність власними засобами.

Список рекомендованої літератури:

1. Шашкова Л. О., Злочевська М. В. Діалогічний вимір гуманітарного знання. Монографія. – К.: Видавничий дім «Професіонал», 2011. – 176 с.
2. Погасій Л. П. Мова як предмет філософської рефлексії: особливості й закономірності / Л. П. Погасій // Гуманітарний вісник ЗДІА, 2017. – Випуск 69. – С. 136-140.
3. Гадамер Ганс-Георг. Герменевтика і поетика: вибрані твори / пер. з нім. – Київ: Юніверс, 2001. – 288 с.
4. Конверський А. Є. Критичне мислення. Підручник для студентів навчальних закладів вищої освіти усіх спеціальностей / А. Є. Конверський. – К.: Центр навчальної літератури, 2018. – 344 с.
5. Сигеда П. І. Розмежування понять “мова” і “мовлення” у мовознавстві / П. І. Сигеда // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство: Міжвуз. зб. наук. ст. — 2010. — Вип. XXIII, ч. 1. — С. 413-430.
6. Дротянко Л. Г. Філософські проблеми мовознавства. Навч. посібн. вил. 2-ге, доповнене і перероблене. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. – 161 с.

Практичне заняття 1.4
ФІЛОСОФІЯ МОВИ ТА ЇЇ МІСЦЕ В ОСМИСЛЕННІ
КОМУНІКАТИВНИХ ПРОЦЕСІВ

План

1. Філософія мови як методологія аналізу повсякденного мовлення:

- а) сутність філософії мови як течії в аналітичній філософії;*
- б) місце філософії мови в осмисленні комунікативних процесів.*

2. Комунікативна філософія і філософія комунікації: взаємовплив контекстів:

- а) комунікативна філософія як напрям у сучасній західній філософії;*
- б) роль комунікативної філософії у практичній реалізації теоретичних засад філософії комунікації;*
- в) співвідношення семантики і прагматики в процесі дослідження якості комунікації.*

3. Поняття дискурсу у філософії мови:

- а) концепція дискурсу у творчості М. Фуко;*
- б) Ю. Хабермас про дискурс як тонку контактуючу поверхню;*
- в) дискурс, діалог і дискусія: їхнє співвідношення у комунікативних процесах.*

1. Лінгвістичну філософію переважно вважають варіантом аналітичної філософії (хоча іноді її протиставляють аналітичній філософії, звужуючи поняття останньої до традиції логічного позитивізму). Лінгвістична філософія ґрунтується на філософських здобутках «пізнього» Л. Вітгенштайна, який переглянув свою попередню концепцію, сформульовану в «Логіко-філософському трактаті», і обґрунтував принципово відмінну від попередньої філософську концепцію. У розробці своїх нових ідей він зазнав впливу «неореалізму» Дж. Мура, що ґрунтувався на реабілітації «здорового глузду». У цій праці зазнає принципового перегляду теорія значення і ставлення до повсякденної мови. Щоб виявити, в який спосіб буденні слова можуть використовуватися в комунікативному процесі, треба розібратися в сутності побутової мови і специфіці мови науки, прослідкувати процес їхнього взаємовпливу в історико-культурному розвитку. Для цього

звернемося до відповідних праць провідних лінгвістів, філософів та вчених. В. фон Гумбольдт звертав увагу на те, що джерелом природної мови є повсякденна спільна діяльність людей у процесі освоєння ними світу. Він стверджував, що мова є не що інше, як доповнення мислення, прагнення підняти до ясних понять враження від зовнішнього світу і неясні ще внутрішні відчуття, а із зв'язку цих понять добути нові. А отже, мова повинна сприйняти подвійну природу світу й людини, щоб передати їх взаємну дію одне на одного, вміщуючи сутність їх обох у своїй власній стихії. В. фон Гумбольдт наголошував на тому, що процес творення природної мови був стихійним і разом з тим одночасним. На відміну від місця проживання людей, клімату, релігії, державного устрою, звичаїв, які певною мірою можуть бути відділеними від нації, мова є явищем зовсім іншого походження – вона в єдності своїх елементів є самим диханням, душею нації. Сума всіх слів, мова, – говорив він, – це світ, який лежить між світом зовнішніх явищ і внутрішнім світом людини. Окремі слова формуються не ізольовано одне від одного, а одночасно, оскільки лише в своєму взаємозв'язку вони здатні репрезентувати відтворювану ними реальність. Досліджуючи специфіку виникнення природної мови, В. фон Гумбольдт прийшов до висновку, що вона не може з'явитися інакше ніж відразу й раптово. Виникнувши мова одразу стає єдиним цілим. Проте до цього моменту появи власної мови народи йдуть довгим і важким шляхом. У цьому процесі вони відчують на собі перехресний вплив культури інших народів, сприймають значимі для себе елементи їхньої мови й в такий спосіб формують власну мову. Потреба бути зрозумілим змушує народ звертатися до вже існуючих мов, і перш ніж цивілізація ще більше об'єднає народи, мови довго залишаються надбанням окремих племен. Лише загальноцивілізаційні процеси приводять до змішування цілих мов і запозичення окремих слів та мовних виразів, що, в свою чергу, впливає на зміну живої повсякденної мови кожного народу.

2. Основним предметом і методом дослідження в сфері комунікативної філософії постає повсякденне мовленнєве спілкування між людьми. Комунікація перетворюється на парадигму філософування, яка заступає філософію буття та філософію свідомості. Продовжуючи тенденції герменевтично-

прагматично-лінгвістично-семіотичного повороту в післягегелівій філософії, що спрямовано на подолання «методології соліпсизму» і монологізму філософії суб'єктивності, комунікативна філософія звертається до традицій класичного трансцендентального іdealізму, трансформуючи останній на засадах інтерсуб'єктивності. Зміна парадигми, яка позначається переходом від філософії свідомості до філософії комунікації і від соціології, що ґрунтується на цілераціональній дії, до соціальної теорії комунікативної дії, спрямована на виявлення фундаментальніших засад філософування, порівняно з тими, які могли б бути виведені з людської суб'єктивності. Це стосується також визначення достепенності й універсальності знання, обґрунтування правильності та загальнозначущості етичних норм і цінностей, де критерієм істини та останньою інстанцією, яка легітиміє етичні й правові норми, постає аргументований консенсус (консенсуальна теорія істини), що досягається в дискурсі. При цьому фактичне взаєморозуміння в емпіричній комунікації має бути перевірене на істинність та правильність на основі апріорі трансцендентальній (ідеальній) комунікації. Апріорі іdealізація дискурсу передбачає необмеженість комунікації, тобто дискурс має бути відкритим для участі будь-якого розумного суб'єкта та вільним від відносин панування. З апеляцією до комунікації пов'язується надія на те, що в філософську та соціальну теорії вноситься етичний вимір (комунікація передбачає суб'єкт-суб'єктні стосунки, визнання в іншій людині суверенної особистості).

3. Комунікативна філософія безпосередньо пов'язана із комунікативною, або дискурсивною етикою, яка розробляє процедуру практичного дискурсу – метаінстанції легітимації моральних та правових норм. Зводячи інтерсуб'єктивність до засад соціальної теорії комунікативних дії, комунікативна філософія досліджує можливості пом'якшення суперечності між «життєвим світом» і «системою», що в соціальному житті позначається прагненням до демократизації, консенсуально-дискурсивного розв'язання конфліктних ситуацій шляхом досягнення порозуміння, а також консенсуально-дискурсивної легітимації держави. М. Фуко використовує поняття «дискурс» на позначення суспільно-історично сформованих систем людського знання. Дискурсивні практики, згідно з баченням філософа, – це сукупність

анонімних, завжди детермінованих часом і простором правил, які в певну епоху й для певного соціального, економічного, географічного, мовного середовища визначають умови виникнення висловлення. Дискурсивний аналіз, на його думку, спрямований на вивчення історичного, подієвого, культурного фону – «світу дискурсу» – і мусить відповісти на питання, чому за певних історичних умов і обставин виникає саме таке висловлення, і ніяке інше на його місці. В економіці представники комунікативної теорії обґрунтовують можливість підпорядкування цілерациональності (зокрема підприємницької діяльності, ринкових відносин) комунікативної раціональності, тобто дискурсивно обґрунтованим етичним нормам; у педагогіці обстоюють ідею потенціальної симетричності агентів процесу виховання. На основі дискурсу комунікативна філософія створює процедуру вирізнення справді універсально значущих норм і цінностей від їх догматичних та ідеологічних заміників, а тому постає також критикою ідеології, критикою теорією суспільства загалом.

Список рекомендованої літератури:

1. Погасій Л. П. Мова як предмет філософської рефлексії: особливості й закономірності / Л. П. Погасій // Гуманітарний вісник ЗДІА, 2017. – Випуск 69. – С. 136-140.
2. Починок Б. Позитивізм і постпозитивізм: навчальний посібник / Б. Починок, І. Починок. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2015. – 300 с.
3. Гадамер Ганс-Георг. Герменевтика і поетика: вибрані твори / пер. з нім. – Київ: Юніверс, 2001. – 288 с.
4. Конверський А. Є. Критичне мислення. Підручник для студентів навчальних закладів вищої освіти усіх спеціальностей / А. Є. Конверський. – К.: Центр навчальної літератури, 2018. – 344 с.
5. Сигеда П. І. Розмежування понять “мова” і “мовлення” у мовознавстві / П. І. Сигеда // Актуальні проблеми слов’янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство: Міжвуз. зб. наук. ст. – 2010. – Вип. XXIII, ч. 1. – С. 413-430.

Модуль 2

АНТРОПОЛОГІЧНІ І КУЛЬТУРФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ФІЛОСОФІЇ КОМУНІКАЦІЇ

Практичне заняття 1.1

ФІЛОСОФСЬКА АНТРОПОЛОГІЯ І ФІЛОСОФІЯ КОМУНІКАЦІЇ: ВЗАЄМОВПЛИВ КОНТЕКСТІВ

План

1. Місце філософської антропології у філософії комунікації:

а) філософсько-антропологічні ідеї М. Бубера у творі «Я і Ти»;

б) розробка М. Шелером антропологічної концепції у філософії в роботі «Положення людини у космосі»;

в) розвиток філософської антропології як напрямку сучасної філософії у ХХ – на початку ХХІ століть.

2. Вплив людської суб'єктивності на успішність чи неуспішність комунікативного процесу:

а) модуси людського буття в контексті філософії комунікації;

б) діалектика індивідуально-унікальних і соціальних характеристик людини у процесі комунікації.

3. Роль філософської антропології в осмисленні комунікативних процесів:

а) гуманістичний аспект комунікації в різних соціальних практиках;

б) філософська антропологія як методологія дослідження комунікації на предмет успішності/неуспішності.

1. Ідея абсолютної рівнозначності Я і Ти як суб'єкта і об'єкта є, по суті, відкриттям М. Бубера, який наголошував на рівноправності обох учасників діалогу. З цієї позиції діалог не обмежується спілкуванням людей один з одним, він є відношенням людей одне до одного, що виражається в їхньому спілкуванні. Звідси випливає, що, навіть якщо можна обійтися без слів, без повідомлення, одне повинно необхідно бути присутнім у діалозі – взаємна спрямованість внутрішньої дії. Двоє людей, які беруть участь у діалозі, повинні бути звернені одне до одного. Зв'язок, що утворився між ними, підтримується завдяки активній позиції Я, яке несе відповідальність за відносини, що виникають між

співучасниками діалогу. «Я» людини, що замкнулася в межах свого особливого власного існування, звучить фальшиво, оскільки принижує духовність, але у справжньому діалозі воно є прекрасним і правомочним. У філософсько-антропологічній концепції М. Бубера визнати Іншого означає, передусім, заговорити з ним. Хоча обмін думками може бути і малозначущим, проте тільки слово є тим, що пов'язує людей, об'єднує їх та розкриває особистість для інших, оскільки зрозуміти Іншого означає стати на його місце.

2. Модуси людського буття являють собою певну орієнтацію людського існування (від слова «бути»). У визначенні цієї філософської категорії виникають певні труднощі, бо вона не піддається адекватному словесному виразу. «Бути» означає виражати та розвивати свої здібності, таланти, якими природа наділила кожному людину. «Бути» — це процес становлення людини. Бути можна поетом, художником, композитором, авторитетом і т. ін. Водночас, є люди, які віддають перевагу орієнтації на цінність володіння («мати»). Як зазначає Е. Фром, якщо така людина втрачає все те, чим вона володіє — вона «зникне», стає «ніким», бо вона отожднює себе з тим, чим вона володіє. Із втратою об'єкта володіння така людина втрачає будь-який свій статус. Інша справа людина, що орієнтується на модус «бути». Втративши все, така людина і надалі лишиться тим, ким була. Модус буття не існує в минулому або майбутньому, він існує лише тут і зараз. Людина, що орієнтується на володіння — прив'язана до минулого, до того, що вона накопичила: гроші, славу, соціальний статус тощо. Людина, що керується настановою «бути» не розмірковує стільки про минуле або майбутнє, вона зосереджена на теперішньому моменті, вона намагається «взяти» все з нинішнього дня, теперішньої години, хвилини. Означена орієнтація людського існування вказує на вагомість індивідуально-унікальних і соціальних характеристик людини у процесі комунікації, які виступають формуючим елементом модусів людського буття.

3. У ході реалізації міжособистісного спілкування формуються соціальні практики і впорядковується соціальна структура суспільства. Це дозволяє стверджувати, що в процесі розвитку комунікативних форм відбувається обумовлений комунікацією соціальний розвиток. Дж. Мід зазначає, що у процесі

міжіндивідуальної взаємодії формується сукупність процесів взаємодії, яка конститує суспільство й соціального індивіда одночасно. Дія індивіда сприймається іншими людьми, будучи опосередкованим значенням. Це означає, що світ конструюється в сукупності процесів соціальної взаємодії як актів комунікації. На гуманістичний аспект комунікації в різних соціальних практиках вказують персоналісти, які здатність особистості відкривати в собі почуття іншого розглядають як акт взаєморозуміння і усвідомленої духовної спільності. Екзистенціаліст К. Ясперс також вірив у можливість загальнолюдської комунікації в просторі й часі. Його послідовник Ю. Хабермас у двотомному виданні «Теорії комунікативної дії» вибудовує свою концепцію інтеракції в еволюцію теоретичної соціології й визначає місце комунікації в теорії пізнання. Досліджуючи проблему інтеракції (комунікації), він зосереджується на питанні про відмінність «правдивої» комунікації від «неправдивої», а також умовах, що забезпечують правдиву комунікацію між людьми. Учений формує концепцію, що базується на дуалістичному поділі двох сфер людського існування – сфери взаємодії людей із природою й сфери міжлюдської взаємодії (інтеракції). Бар'єри культурних комунікацій, на його думку, долаються «відчуттям» філософських традицій, братерством мислителів усіх часів.

Список рекомендованої літератури:

1. Шашкова Л. О., Злочевська М. В. Діалогічний вимір гуманітарного знання. Монографія. – К.: Видавничий дім «Професіонал», 2011. – 176 с.
2. Соснін О. В. Комунікативна парадигма суспільного розвитку : навч. посіб. / О. В. Соснін, А. М. Михненко, Л. В. Литвинова. - К. : НАДУ, 2011. - 220 с.
3. Погасій Л. П. Мова як предмет філософської рефлексії: особливості й закономірності / Л. П. Погасій // Гуманітарний вісник ЗДІА, 2017. – Випуск 69. – С. 136-140.
4. Дротянко Л. Г. Філософські проблеми мовознавства. Навч. посібн. вил. 2-ге, доповнене і перероблене. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. – 161 с.

Практичне заняття 1.2
**ФІЛОСОФСЬКА ГЕРМЕНЕВТИКА ЯК МЕТОДОЛОГІЯ
ФІЛОСОФІЇ КОМУНІКАЦІЇ**

План

1. Герменевтика як філософська теорія розуміння:

а) витоки філософської герменевтики у творчості Ф. Шлейєрмахера та В. Дільтея;

б) формування філософської герменевтики як філософської течії в роботі «Істина і метод» Х.-Г. Гадамера;

в) тлумачення і розуміння як основні процедури герменевтики. Поняття «герменевтичне коло» та його місце в комунікативних процесах.

2. Розвиток філософської герменевтики у другій половині ХХ – на початку ХХІ століть:

а) герменевтика та інтерпретація: їхнє співвідношення у гуманітарному знанні (П. Рікьор);

б) пояснення як основна процедура інтерпретації;

в) співвідношення герменевтики та інтерпретації в комунікації.

3. Роль філософської герменевтики в оцінці успішності комунікативних процесів:

а) місце герменевтики в осмисленні комунікативних практик;

б) специфіка застосування процедур герменевтики та інтерпретації в усній і письмовій комунікації;

в) герменевтична експертиза комунікативних процесів.

1. Методологічним принципом мовознавства герменевтика стала не одразу. Як один з напрямків сучасної філософії, вона пройшла довгий і складний шлях від одного з методів витлумачування деяких текстів до самостійного функціонування в системі філософських течій, шкіл і напрямків. Тому спочатку студентам слід звернутися до витоків філософської герменевтики. Біля витоків герменевтики як досить самостійного філософського напрямку стояли німецькі мислителі Ф. Шлейєрмахер, В. Дільтей, М. Хайдеггер, Г.-Г. Гадамер та інші. Термін «герменевтика» – в перекладі з грецької мови – означає роз'яснювати, тлумачити, «витлумачувати», доводити до розуміння. В сучасних умовах

герменевтику розглядають у двох сенсах: 1) як теорію й практику інтерпретації мовних виразів, представлених знаками, символами й мовою, тобто текстами; 2) як напрямок у сучасній філософії. Саме слово «герменевтика» походить від імені Гермеса (в грецькій міфології Гермес – це посланець бога Зевса, який повинен був роз'яснювати людям сенс повідомлень від останнього). У філософії інтерес до герменевтики як методологічного принципу гуманітарного знання виник у зв'язку з наявністю непорозумінь, відсутністю згоди між людьми в процесі спілкування, а також розбіжностей у розумінні одних і тих же філософських текстів. Науково розробленою теорією герменевтика стала лише в творчому доробку Г.-Г. Гадамера. Він відрізняв своє уявлення про роль герменевтики від традиційних у кінці XIX століття теологічного та філологічного уявлень про неї. Що ж таке феномен розуміння в концепції Г.-Г. Гадамера? Для нього розуміти – значить, перш за все, зрозуміти саму справу й лише в другу чергу – виділити та зрозуміти чужу думку як таку. В даному випадку «справа» – це дещо, що до нас звертається, а «дещо» – це сам текст чи певні людські вироби (або навіть явища природи), які треба зрозуміти. Дослідник повинен діяти, аби змусити текст (або вироби чи природні явища) заговорити. Проте тут ініціатива в розкритті сенсу не на боці інтерпретатора, хоча саме він ставить питання. Інтерпретатор змушений пристосовуватися до ситуації, підбирати питання, слова, вчинки, прислуховуватися не до себе, а до тексту. У запитаннях людини вчувається вплив і людини, й тексту. Отже, справа у Г.-Г. Гадамера – це єдність, що реалізується у взаємодії тексту й інтерпретатора. Між ними встановлюється відношення координації, а не субординації, хоча остання вплетена в діяльність інтерпретатора в процесі прояснення сенсу. Тобто герменевтичний інтерес спрямований у першу чергу не на гадки людей, а на тексти (факти), їхню достовірність.

2. У другій половині XX – на початку XXI століть розвиток філософської герменевтики відбувався завдяки таким мислителям, як: М. Хайдеггер, Г.-Г. Гадамер, К.-О. Апель, Ю. Хабермас. Сучасний французький філософ П. Рікьор також зробив свій внесок у розвиток герменевтики як певної філософської концепції. Свого онтологічного статусу герменевтика набула у творчості М. Хайдеггера. Він чи не вперше у філософії застосував

герменевтичні процедури до тлумачення людських екзистенціалів – переживань, доводячи, що саме в такий спосіб відбувається пізнання людиною світу. Розуміння у нього виступає як присутність, а формування розуміння є тлумаченням. Він розрізняв життєвий сенс герменевтичних засобів та їхнє застосування у філології, вважаючи, що філологічне розуміння й тлумачення застосовується переважно в науковому пізнанні (у філологічному тлумаченні текстів). Відповідно до цілей своєї власної філософії М. Хайдеггер надавав перевагу тлумаченню та розумінню у повсякденній життєдіяльності людей, оскільки, на його погляд, у побутовому розтлумачуванні відбувається будь-яке справжнє розуміння, тлумачення й повідомлення, перевідкриття та новоосвоєння. Проте він не розглядав свою філософію як герменевтику: в його дослідженнях проблеми Dasein вона була лише одним з методів. Важливу роль екзистенціальним моментам розуміння відводив і пізній Л. Вітгенштейн. Він вважав, що, наприклад, для розуміння й тлумачення музичної фрази необхідне її переживання в процесі прослуховування. Отже, розуміння для нього – це специфічний зміст переживань.

З німецької герменевтичної традиції деяким чином випадає концепція розуміння Г. Ріккєрта, який прагнув усунути психологізм з проблеми розуміння. В праці «Науки про природу і науки про культуру» він писав, що терміном «розуміння» треба позначати не безпосереднє переживання інтерпретатора й того, кого він інтерпретує, а «надчуттєвий» сенс самого тексту. Недаремно Г. Ріккєрт розмежовував терміни «пояснення», «розуміння» та «тлумачення». Він виділяв три царства: дійсності, цінності й сенсу, з якими корелюють три різних методи їх осягнення: пояснення, розуміння й тлумачення. Проте він вбачав і зв'язки між ними, відводячи при цьому головну роль теорії цінностей. На його думку, в основі світогляду, який не обмежується простим поясненням світу, необхідно повинна лежати теорія цінностей. Спочатку ми повинні зрозуміти цінність культури в її історичній багатоманітності, тоді лише зможемо ми підійти до тлумачення сенсу нашого життя з точки зору цінностей. Тобто у нього йдеться про логічно-сміслову розуміння культурних цінностей, не зв'язану з переживанням.

В кінці ХХ століття герменевтику як філософську теорію розвивав П. Рікьор. Здійснюючи аналіз тексту, він, з одного боку, підтримує ідею звільнення розуміння від примату суб'єктивності як в особі інтерпретатора, так і в особі автора, а з іншого – прагне не до розмежування пояснення, тлумачення й розуміння, як це робить Г. Ріккерт, а до їх органічного поєднання. П. Рікьор розглядає розуміння як здатність відтворювати структуру тексту, а пояснення – як операцію по проясненню кодів, що лежать в основі цієї структури. Для нього головним у проблемі розуміння є не онтологічний, а семантичний підхід, пов'язаний з інтерпретацією знаків і символів тексту. Він вважає, що суб'єкт, який, інтерпретуючи знаки, інтерпретує себе, більше не є *Cogito*: це – існуючий, який через тлумачення свого життя відкриває, що він знаходиться в бутті до того, як покладає себе й розпоряджається собою. Так герменевтика відкриває спосіб існування, який залишається від початку й до кінця інтерпретованим буттям, а це, в свою чергу, відбувається в мові. За визначенням П. Рікьора, завдання герменевтики полягає в тому, щоб показати, що існування досягає слова, сенсу, рефлексії лише шляхом неперервної інтерпретації всіх значень, які народжуються у світі культури. При цьому існування стає самим собою – по-людськи зрілим існуванням, лише привласнюючи собі той сенс, який перебуває спочатку «назовні», у творах, установленнях, пам'ятниках культури, де об'єктивується життя духу. На його думку, розуміючи себе в знаках і за їх допомогою, людина радикальним чином відмовляється від самої себе, оскільки знаки й символи, які вона тлумачить, деякою мірою звертаються до людини, заявляють про себе і починають розпоряджатися її існуванням. Отже, рікьорівська концепція розуміння пов'язана з процедурою інтерпретації текстів і, на відміну від інших, спрямована на формування певної епістемологічної програми. Тобто у П. Рікьора герменевтика виступає засобом епістемології.

Американський філософ Р. Рорті, навпаки, розмежує герменевтику й епістемологію. Для нього розбіжність у цих двох дисциплінах виявляється в ході розмови. Герменевтика розглядає відношення між різними дискурсами як відношення між частинами проблеми у можливій розмові, де надія на одностайність не втрачається до кінця розмови. Епістемологія ж розглядає надію на

одностайність як знак існування загальної засади, яка, будучи напевне невідомою для тих, хто говорить, об'єднує їх у загальній для всіх раціональності. Виходячи з цього, він уточнює проблему розуміння, зазначаючи, що ми будемо епістемологами, якщо, чудово розуміючи, що відбувається, тим не менше, захочемо кодифікувати те, що відбувається, щоб розширити розуміння, посилити його, передати розуміння іншим або підвести його під «засади». Але разом з тим, епістемологія й герменевтика не конкурують, не протистоять одна одній, а взаємно допомагають одна одній.

3. З позиції успішності комунікативних процесів важливого значення набуває концепція розуміння М. М. Бахтіна, який вважав, що жодне явище природи не має «значення», лише знаки, зокрема й слова, мають значення. Тому будь-яке вивчення знаків, у якому б напрямку воно далі не пішло, обов'язково починається з розуміння. На його думку, первинною реальністю будь-якої гуманітарної науки – філології, лінгвістики, літературознавства, наукознавства тощо – є текст. Виходячи саме з тексту, вони бредуть різними напрямками, вихоплюючи різнорідні шматки природи, суспільного життя, психіки, історії, поєднують їх то каузальними (причинно-наслідковими), то смисловими зв'язками, змішують констатації з оцінками. Але від вказування на реальний об'єкт необхідно перейти до чіткого розмежування предметів наукового дослідження. Ми ніби змушуємо людину говорити (конструємо її показання, пояснення, сповідь, визнання), отже, всюди маємо справу з можливим текстом і його розумінням. Дослідження стає запитуванням і бесідою, тобто діалогом. Досліджуючи людину, ми всюди шукаємо й знаходимо знаки і намагаємося зрозуміти їхнє значення.

Отже, вийшовши за межі методу тлумачення й розуміння історичних текстів, сучасна герменевтика охоплює найважливіші питання та категорії філософії, які пов'язані з комунікативними практиками та торкаються буття й знання, часу і вічності, логіки й мови. Цей факт є свідченням того, що герменевтика, всупереч бажанням її родоначальників, претендує на роль, власне, філософії. А ставши філософською теорією, вона здатна здійснювати рефлексію щодо інших теорій комунікації, виконувати методологічну функцію в конкретно-наукових комунікативних

пошуках, бо розвиток науки здійснюється в тому числі й завдяки герменевтичним процедурам стосовно попередніх наукових теорій та їх тлумаченню в термінах новітніх наукових розробок. Отже, герменевтика постає не лише як специфічна філософська теорія, але й як методологічний принцип гуманітарного знання.

Список рекомендованої літератури:

1. Саприкіна О. Сучасна літературна герменевтика як мистецтво розуміння й інтерпретації художнього тексту / О. Саприкіна // Нова педагогічна думка. – 2014. – № 3. – С. 83-85. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2014_3_23
2. Шашкова Л. О. Діалогічний вимір гуманітарного знання. Монографія / Л. О. Шашкова, М. В. Злочевська. – К.: Видавничий дім «Професіонал», 2011. – 176 с.
3. Квіт С. М. Основи герменевтики : навчальний посібник / С. М. Квіт. – К. : Академія, 2003. – 192 с.
4. Погасій Л. П. Мова як предмет філософської рефлексії: особливості й закономірності / Л. П. Погасій // Гуманітарний вісник ЗДІА, 2017. – Випуск 69. – С. 136-140.
5. Соснін О. В. Комунікативна парадигма суспільного розвитку : навч. посіб. / О. В. Соснін, А. М. Михненко, Л. В. Литвинова. – К. : НАДУ, 2011. – 220 с.
6. Токарська А. Герменевтико-комунікативні концепти тлумачення правових текстів у ЗМІ і ЗМК / А. Токарська, С. Кость // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. – 2014. – № 782. – С. 59-64. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2014_782_14
7. Герменевтика і проблеми літературознавчої інтерпретації. Монографія / За редакцією Романа Гром'яка. – Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2006. – 286 с.

Практичне заняття 1.3
ФІЛОСОФІЯ ДІАЛОГУ В КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФІЇ
КОМУНІКАЦІЇ

План

1. Філософія діалогу як напрямок сучасної філософії:
 - а) формування філософії діалогу у ХХ столітті;*
 - б) філософія діалогу як діалогічна етика (М. Бубер).*
 - в) подвійність опозиції Я і Ти та досвід міжособистісного діалогу.*
2. Проблема Іншого у філософії діалогу:
 - а) розуміння Іншого у творчості М. Бахтіна: концепція «мовленнєвих актів» та «мовленнєвих жанрів»;*
 - б) діалогічний характер комунікативної філософії (Ю. Хабермас та К.-О. Апель).*
3. Філософська і психологічна проблеми діалогу:
 - а) соціально-антропологічні і психологічні передумови діалогу;*
 - б) «діалог», «полілог», «дискусія», «суперечка»: співвідношення змісту понять;*
 - в) роль філософії діалогу в дослідженні комунікативних процесів.*

1. «Філософія діалогу» або діалогічна етика – це концепція, яку сформував німецько-ізраїльський релігійний мислитель Мартин Бубер. Важливим, якщо не ключовим, елементом філософії діалогу М. Бубера є з'ясування відносин світу і Бога, людини і Бога. Російський релігійний філософ Микола Бердяєв зазначав, що у філософській теології М. Бубера (як і в хасидизмі) наявні християнські елементи, такі, як людинобожність, «подолання абсолютної трансценденції Бога», тобто його віддалення від світу і людини. М. Бубер не приховує того, що основна мета його філософії – це докладно розібрати і затвердити в її фундаментальному філософському праві «подвійність» опозиції Я і Ти. Тобто, власне, розкрити у всіх його відтінках досвід міжособистісного діалогу. Важливість діалогу (як для М. Бубера, так і для інших діалогічних філософських течій ХХ ст. від Г. Марселя, М. Бахтіна до Ю. Габермаса, К.-О. Апеля) навряд чи потребує виправдання і нічим так не підтверджується, як

дефіцитом цивілізованого спілкування, довірчого діалогу в століття світових воєн, кривавих етнічних, релігійних і всяких інших конфліктів. М. Бубер називає три найважливіші сфери, в яких реалізується зв'язок між Я і Ти. Він розглядає ці зв'язки як універсальні, значимі не тільки для живих істот. «Я і Ти-зв'язок» реалізується не тільки між людьми, він виявляється й по відношенню до інших істот та речей. Перша сфера – це зв'язок з природою. Тут відношення невербальне. Створіння відповідають нам зустрічним рухом, але вони не в змозі нас досягти, наше «Ти», звернене до них, завмирає на порозі мови. Друга сфера – це зв'язок з людьми. Тут стосунки очевидні і приймають мовну форму. Ми можемо давати і брати «Ти». Третя сфера спілкування з духовними сферами Тут ставлення невідоме, але розкриває себе – невербально, не породжуючи мову. Ми не чуємо ніякого «Ти», але все ж відчуваємо поклик, і ми відповідаємо, творячи образи, думаючи, діючи. Ми говоримо своєю суттю, не в силах вимовити «Ти» своїми устами.

2. Проблему жанрів мовлення порушив М. Бахтін, який наголошував на тому, що людське мовлення виливається у певні готові форми, іноді штамповані й шаблонні, іноді більш гнучкі, пластичні й творчі. Вчений пов'язував сутність і природу мовленнєвих жанрів з висловленням, яке він трактував ширше, ніж речення. За М. Бахтіним, ми говоримо висловленнями, а не реченнями чи словами. Висловлення має 3 базові ознаки: 1) висловлення визначається зміною мовленнєвих суб'єктів у процесах комунікації, тобто має межі; 2) йому властива завершеність, що зумовлена наступними чинниками: предметно-смісловою вичерпаністю, мовленнєвим задумом мовця, типовими композиційно-жанровими формами завершення; 3) висловленню характерний діалогізм, тобто його відношення до мовця та адресата. М. М. Бахтін вважав мовленнєві жанри універсальною одиницею мовлення, типовою формою висловлень. Кожне окреме висловлення, звичайно, є індивідуальним, але кожна сфера використання мови виробляє свої відносно стійкі типи таких висловлень, які він й називає мовленнєвими жанрами. Вони відповідають типовим темам міжособистісного спілкування, мають певне стильове оформлення. Будь який стиль нерозривно пов'язаний з висловленням і з типовими формами висловлень,

тобто мовленнєвими жанрами. М. М. Бахтін визначає мовленнєві жанри як відносно стійкі тематичні, композиційні і стилістичні типи висловлень, як форми індивідуальних висловлень, а не самі висловлення, що виформовуються історично у процесі комунікативної діяльності людей. Відповідно до концепції М. М. Бахтіна вживання мовленнєвих жанрів відбувається наступним чином: з'являється мовленнєвий задум, який визначає предмет мовлення, його межі та обсяг. Тема мовленнєвих жанрів виформовується як нерозривна єдність суб'єктивного (мовленнєвого задуму) та об'єктивного (предмет мовлення) чинників. Вибір жанрової форми визначається задумом, проте згодом задум мовця пристосовується до обраного жанру, складається і розвивається у певній жанровій формі. Отже, у концепції М. М. Бахтіна мовленнєві жанри – це мовленнєва реалізація типових ситуацій соціальної, психологічної й культурної взаємодії особистостей, що характеризується триєдністю тематичного змісту, стилю і композиції.

Діалогічний характер комунікативної філософії К.-О. Апеля та теорії комунікативної дії Ю. Хабермаса ґрунтуються на твердженні, що людина не існує поза комунікаційних процесів, які є універсальною засадою людського буття. Кожний людський комунікативний акт задовго до реалізації є апіорним та передбачає комунікацію. Людина імпліцитно налаштована на взаєморозуміння, прагнучи взаємної відкритості до інших – до комунікативної спільноти, а тому трансцендентально настановлена на рівних відповідачів. В комунікативній філософії К.-О. Апеля та Ю. Хабермаса це отримало назву інтерсуб'єктивної комунікації, яка не зводиться лише до об'єктивної інформативності, натомість будучи мовним консенсусом в контексті узгодженого розуміння сенсу у необмеженій комунікативній спільноті. Визнання комунікативної інтерсуб'єктивності передбачає мовне розуміння у комунікативному співтоваристві. Будучи регулятивним принципом продовження комунікації, запобігання мовної ізоляції, втрати партнерства і смислу, воно передбачає реальну та ідеальну комунікативні спільноти.

3. Соціально-антропологічні і психологічні передумови діалогу ґрунтуються на соціальній природі людського спілкування, її первинності відносно до процесу індивідуального розвитку. 3

позиції психології діалогізм являє собою конкретно-психологічний еквівалент соціальності психіки, сукупності усіх суспільних відносин, що складають сутність людини (Л. С. Виготський). Тому діалогізм уособлює собою комунікативну природу людської психіки, її свідомості. З позиції різноманітних психологічних теорій феномен діалогу розглядається як: процес взаємодії, що залежить від домінуючих психологічних захистів, у котрих відтворюється досвід з дитинства (класичний психоаналіз); спілкування, засноване на позитивному або негативному підкріпленні і взаємовигідному обміні (біхевіоризм); діалог, який відповідає чіткій фігурі (гештальту), що є результатом впливу сил позитивної і негативної валентності (гештальт-психологія); екзистенційне «переживання» взаємовідносин з іншими людьми (гуманістична психологія); продуктивна діалогічна взаємодія, яка здійснюється на основі доцільної вибіркової активності людини (теорія установки); ефективне діалогічне спілкування, що здійснюється у паралельній трансакції «дорослий-дорослий» (трансактний аналіз); прагнення за допомогою діалогу досягнути певного когнітивного балансу уявлення людини про світ (когнітивна психологія); включеність людини у систему суспільних відносин в якості діяльниого суб'єкта (діяльнісна концепція).

Список рекомендованої літератури:

1. Матусевич Л. М. Статус категорії «мовленнєвий жанр» у сучасній лінгвістиці / Л. М. Матусевич // Молодий вчений. – 2017. – № 4.3. – С. 155-158. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_4.3_40
2. Шабанова Ю.О. Історія філософії: сучасні комунікативні вчення [Текст] : навч. посібник / Ю. О. Шабанова, І. А. Яременко, Н. Ю. Тарасова. – Д.: Національний гірничий університет, 2012. – 120 с.
3. Михайлюк І. В. Феномен діалогу: теоретичний аналіз традиційних і сучасних тенденцій дослідження / І. В. Михайлюк // Проблеми сучасної психології. – 2014. – Вип. 26. – С. 428-441. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2014_26_35

Практичне заняття 1.4
ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ І ЇЇ МІСЦЕ У ДОСЛІДЖЕННІ
КОМУНІКАТИВНИХ ПРОЦЕСІВ

План

1. Становлення і розвиток філософії культури як напрямку сучасного філософського знання:

- а) філософія культури у творчості В. Віндельбанда;*
- б) культурфілософська концепція Г. Ріккєрта та Г. Зіммеля;*
- в) Е. Кассієр як засновник філософії культури.*

2. Комунікативна природа культуротворчої діяльності:

- а) поступальність та циклічність культуротворчої діяльності;*
- б) діалогізм онтогенезу (індивідуального розвитку) та філогенезу (історичного розвитку) культури.*

3. Методологічна функція філософії культури в осмисленні комунікативних практик:

а) комунікативна культура особистості: основні характеристики;

б) культурфілософський підхід до оцінки успішності/неуспішності комунікативних процесів.

1. Людина створює світ культури і живе в ньому. Це означає, що культура є надбанням людського буття. Культуру як явище можна розглядати у двох аспектах: виокремлення та адаптація людини до природи, завдяки чому налагоджуються їхні взаємовідносини; людиновимірність культури яка залежить від «природної людини» від саморозвитку та духовної сутності людини. У філософії В. Віндельбанда культура розуміється як сукупність того, що розумна людська свідомість виробляє із даного їй матеріалу. Ідея культури пов'язується насамперед із тим, що людина робить навколишній світ своїм, організує його в ідеї, підкорює своїм принципам. Але разом із тим предметному світові надається право на самостійне існування, незалежне від трансцендентальної єдності апперцепції. Г. Ріккєрт вважав, що культура – це сукупність об'єктів, що пов'язані загальнозначимими цінностями. Специфіку культури вчений виводить з її порівняння з природою. Природа є сукупність того, що виникло саме собою. Культура – протилежність природи. У всіх явищах культури є

втілення людської цінності, задля якої ці явища створені або виокремлені людиною. Е. Кассіер у праці «Філософія символічних форм» виклав теорію культури на основі аналізу проблем мови, міфу, релігії, мистецтва, історії, філософської антропології. Е. Кассіер показує, що міф як специфічна форма культури живе в надрах свідомості, пронизує інші форми культури, впливає на них, а вони, відповідно, впливають на нього. Так постає складна диференційована система символів, через яку здійснюються комунікативні взаємини людини та світу.

У ХХ – ХХІ ст. культура перестає бути лише цінністю, винятково позитивним феноменом щодо людини. Її починають розглядати і як щось штучне, зовнішнє стосовно неї, навіть вороже її індивідуальній свободі, внутрішньому світу. Філософи виявляють «недосконалість» європейської культури та обмеженість її цінностей, наголошують на розчаруванні людини, обстоюють «нову мораль». Причиною такого ставлення до культури, на думку Георга Зіммеля, полягає у відсутності ідеї, здатної об'єднати суспільство, як це було в епохи античності (ідея буття), середньовіччя (ідея Бога), або Відродження (розуміння природи) чи Просвітництва (розуміння законів природи). Новою парадигмою, здатною об'єднати світ духовної культури епохи, Г. Зіммель вважав життя як своєрідний центр світобудови: звідти йде шлях, з одного боку, до душі і Я, а з іншого – до ідеї, Космосу, Абсолюту. Аналіз культури Г. Зіммеля, пізніше дістав назву «криза культури». Так, розвиток техніки, засобів, що задовольняють високу якість життя, індустрії розваг здійснюється на тлі «перезрілості та втомлення». Засоби життя стають його цілями. Інтереси людей все більше переміщуються в бік «культури речей». Г. Зіммель зауважує, що гонитва, ненаситність та жага до насолоджень – лише наслідки та прояви реакції, що викликана тим, що особистісні цінності шукають в тій сфері, де їх взагалі не буває.

2. Культура як суще розгалужена в часі, просторі, перебуває у постійному русі (розвитку). Час культури – це минуле, сьогодення та майбутнє людської культуротворчої діяльності в єдності її поступальності й циклічності, що породжує все багатство культурного надбання. Тобто час у культурі – це не мить між минулим і сучасним, а тривалий творчий процес, певний (для кожного історичного часу) щабель розвитку, що уособлює

можливості відповідно до вимог епохи та можливостей людини відтворювати минулі етапи культури. Час культури є складним утворенням. Він охоплює час історичний (різні форми буття культури), час соціальний (спектр соціальних ритмів, зумовлених відповідними закономірностями різних процесів у людських колективах) і час людського буття. Його розглядають не як довільний калейдоскоп подій, фактів, явищ, а як процес з притаманною йому ритмічністю, послідовністю, що визначаються людською діяльністю. Роль культури в системі людської діяльності полягає у формуванні індивідуального розвитку (онтогенез) на підставі загально історичного розвитку (філогенез). Культура є живою системою, що має свої філогенетичні передумови, плюральні форми існування; вона забезпечує – через механізм конкуренції – «інтеркультурний добір», сприяючи культурній творчості. Обопільний зв'язок філогенезу та онтогенезу проявляється у тому, що онтогенез є результатом історичного розвитку; водночас онтогенез справляє зворотний вплив на філогенез. Діалогізм взаємообумовлених процесів онто- та філогенезу відповідає загальному розвитку людства.

3. Комунікативна культура містить у собі поряд із рядом психічних властивостей визначені особливості мислення: відкритість, гнучкість, нестандартність асоціативного ряду, розвиненість внутрішнього плану дій. Як показують останні дослідження, ці властивості мислення визначають уміння бачити і ставити проблеми. На думку О. Леонтєва, спілкування можна визначити як систему цілеспрямованих і мотивованих процесів, які забезпечують взаємодію людей в колективній діяльності, реалізують суспільні і особистісні психологічні відносини і використовують специфічні засоби, перш за все – мову. Особливою характеристикою комунікативної діяльності є те, що через комунікацію людина буде свої відносини з іншими людьми. Спілкування виступає як умова пізнання людьми дійсності, формування у них емоційного відгуку на цю дійсність і поведінки, яка базується на цьому пізнанні.

Список рекомендованої літератури

1. Гнатюк Я. С. Комунікативний потенціал культурної проповіді / Я. С. Гнатюк. – Івано-Франківськ: Вид-во «Лілея-НВ», 2019. – 304 с.
2. Шашкова Л. О., Злочевська М. В. Діалогічний вимір гуманітарного знання. Монографія. – К.: Видавничий дім «Професіонал», 2011. – 176 с.
3. Соснін О. В. Комунікативна парадигма суспільного розвитку : навч. посіб. / О. В. Соснін, А. М. Михненко, Л. В. Литвинова. - К. : НАДУ, 2011. - 220 с.
4. Дротянко Л. Г. Філософські проблеми мовознавства. Навч. посібн. вил. 2-ге, доповнене і перероблене. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. – 161 с.
5. Шабанова Ю.О. Історія філософії: сучасні комунікативні вчення [Текст] : навч. посібник / Ю. О. Шабанова, І. А. Яременко, Н. Ю. Тарасова. – Д.: Національний гірничий університет, 2012. – 120 с.
6. Погасій Л. П. Мова як предмет філософської рефлексії: особливості й закономірності / Л. П. Погасій // Гуманітарний вісник ЗДІА, 2017. – Випуск 69. – С. 136-140.
7. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Ф. С. Бацевич. – 2-ге вид., доповн. – К.: ВЦ «Академія», 2009. – 376 с.

Питання та завдання до перевірки знань магістрантів

1. Розкрийте сутність критичного мислення.
2. Яку роль виконує критичне мислення у процесі експертизи комунікативного процесу?
3. Як співвідносяться критичне мислення і логіка?
4. Поясніть сенс введених В. фон Гумбольдтом понять «духовна сила народу» та «мовна свідомість народу»
5. Що собою являє «лінгвістичний поворот» у філософії кінця ХХ – початку ХХІ століть? З іменами яких філософів він пов'язаний?
6. Сформулюйте визначення мовної гри.
7. Як розумів проблему «іншого» М. Бахтін?
8. Поясніть висловлювання Ф. де Соссюра: «Наше мислення, якщо відволіктися від вираження його словами, є аморфною масою». Як воно характеризує зв'язок мислення і мови?
9. Чим пояснюється єдність чуттєвого і раціонального моментів у комунікативній діяльності?
10. Як впливають почуття та емоції на процеси комунікації?
11. Назвіть невербалізовані ментальні образи людини. Чи здійснюють вони вплив на хід і результат комунікативного процесу?
12. Чому мову В. фон Гумбольдт вважав «продуктом діяльності»?
13. У чому коріняться протиставлення мови і мовлення в концепціях філософії мови?
14. У чому полягає діалектика мови і мовлення в реальних комунікативних процесах?
15. Назвіть основні відмінності між мовою та мовленням.
16. Чим відрізняється взаємозв'язок мови та мовлення в різних комунікативних практиках?
17. У чому полягають особливості взаємозв'язку мови і мовлення у письмовій комунікації?
18. Дайте визначення дискурсу у філософії. Чим відрізняється розуміння дискурсу у концепції М. Фуко та Ю. Хабермаса?

19. Назвіть об'єктивні причини «міграції» слів у різних комунікативних практиках.

20. Як пов'язані повсякденна та спеціальна мова в комунікативних процесах?

21. Покажіть співвідношення природної та штучної мови у різних комунікативних практиках.

22. Розкрийте особливості застосування штучної мови в інтернет-комунікації.

23. Яких втрат зазнає зміст слова у процесі його запозичення в іншу сферу комунікації?

24. У який спосіб філософська антропологія виконує методологічну функцію в процесі аналізу комунікативних процесів?

25. Назвіть антропологічні характеристики, які суттєво впливають на успішність/неуспішність комунікативного процесу.

26. У чому криється гуманістичний аспект комунікативних процесів?

27. Який вплив здійснює людська суб'єктивність на успішність чи неуспішність комунікативного процесу?

28. Розкрийте сутність тлумачення і розуміння як основних процедур герменевтики. Як вони виявляються в комунікативних процесах?

29. Покажіть співвідношення герменевтики та інтерпретації у гуманітарному знанні.

30. У чому полягає герменевтична експертиза комунікативного процесу?

31. Розкрийте сутність методологічної функції філософської герменевтики в процесі дослідження комунікативного процесу.

32. Покажіть, у чому полягає специфіка застосування процедур герменевтики та інтерпретації в усній і письмовій формах комунікації.

33. Обґрунтуйте, в чому полягає діалогічний характер комунікативної філософії.

34. Розкрийте соціально-антропологічні передумови діалогу.

35. Охарактеризуйте співвідношення змісту понять «діалог», «полілог», «дискусія», «суперечка».

36. У який спосіб філософія діалогу виступає теоретичною засадою дослідження комунікації?

37. Поясніть роль філософії діалогу в дослідженні комунікативних процесів.

38. У чому полягає комунікативна природа культуротворчої діяльності?

39. Назвіть основні характеристики комунікативної культури особистості.

40. Розкрийте сутність культурфілософського підходу до оцінки успішності/неуспішності комунікативних процесів.

Навчальне видання

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІЛОСОФІЇ КОМУНІКАЦІЇ

Практикум
для здобувачів вищої освіти ОС «магістр»
спеціальності 033 «Філософія»

Укладачі:
ДРОТЯНКО Любов Григорівна
ОРДЕНОВ Сергій Сергійович

В авторській редакції

Підп. до друку 18.08.2021 Формат 60x84/16. Папір офс.
Офс. друк. Ум. друк. арк. 2,79. Обл.-вид. арк. 3,0.
Тираж 50 прим. Замовлення № 140-1

Видавець і виготовлювач
Національний авіаційний університет
03680. Київ-58, просп. Любомира Гузара, 1.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 977
від 05.07.2002